

HEINI HAKOSALO

Elämän ja kuoleman kysymyksiä

Klinikon synty kuvaa noin 1780-luvulta 1820-luvulle ulottuvaa murroskautta. Tuona aikana ”lajilääketiede” (Foucault’n termi 1700-luvun luokittelevalle, botanisoivalle lääketieteelle) täydentyi ensin ”avoimen tilan lääketieteellä” (Foucault’n termi 1700-luvun loppupuolella orastavalle epidemiologiselle katsantotavalle) ja korvautui sitten anatomis-kliinisellä lääketieteellä. Mentaalisen mutaation kanssa, siihen erottamattomasti kietoutuneena, tapahtui myös institutionaalinen murros. Klinikasta eli opetussairaalaasta tuli lääketieteellisen havaitsemisen ja tietämisen keskus. Lääketieteellisen tiedon tuottamisen ytimen muodosti elävän potilaan kliininen havainnointi ja ruumiinavauksesta saatu patologinen tieto, ja ennen kaikkea näiden

kahden tiedonmuodon koordinoiminen. Diagnostiikassa korostui vastaavasti tarve ”nähdä” ruumiin sisälle, mikä heijastui sellaisten menetelmien kuin palpoinnin ja välillisen ja välittömän auskultaation yleistymisessä.

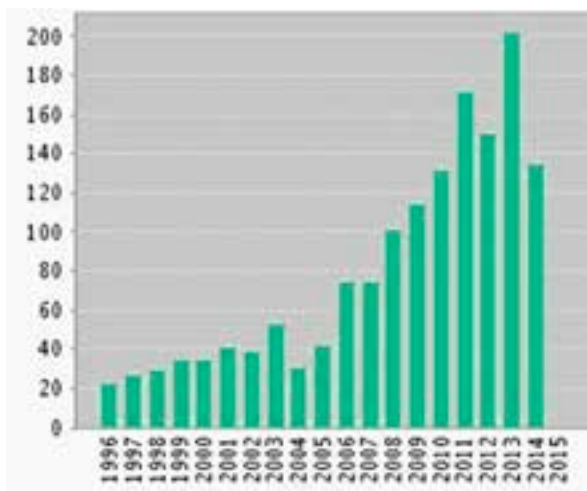
Michel Foucault’n arkeologisen projektin osana *Klinikka* tarkastelee tiedon ja havaitsemisen syvärakenteiden radikaalia muutosta. Sanat ja asiat alettiin sairauden tutkimuksessa liittää yhteen uudella tavalla, uusia sääntöjä noudattaen: sairaus (oireet ja merkit), ruumis ja viime kädessä ihminen tieteellisen tiedon kohteena syntyivät tai saivat radikaalisti uuden hahmon tässä prosessissa. *Klinikka* haluaa muistuttaa, että prosessin lopputuloksessa ei ollut mitään itsestään selvää tai välttämätöntä. Samoin kuin ei ollut itsestään selvää, että hulluus määrittyisi 1800-luvun alussa psykiatriseksi ongelmaksi, ei ollut it-

sestään selvää, että lääketiede rakentuisi sellaisen tiedon varaan, jota saatiin havainnoimalla suuria potilasjoukkoja neutraaliksi miellettyssä sairaalaympäristössä tai avaamalla joukoittain kuolleiden potilaiden ruumiita.

Temaattisesti ja tyyllillisesti kirja on melkoinen keitos. Historian opinnäyte kansalliskonventin ajan lääkärityötä ja sairaaloita koskevista uudistuksista yhdistyy filosofis-kaunokirjalliseen esseistiikkaan kuoleman ja yksilöllisyyden suhteesta sekä tiheään aatehistorialliseen analyysiin tunnettujen ja vähemmän tunnettujen ranskalaisen ajattelijoiden teksteistä.

Minä ja klinikka

Tein tuttavuutta *Klinikan synnyn* kanssa vuosina 1989–1990 kirjoittaessani aate- ja oppihistorian gradua Foucault'n historiallisista tutkimuksista. Luin hänen siihen saakka julkaistun tuotantonsa ja merkittävän osan tutkimuskirjallisuutta – urakka oli vielä siihen aikaan mahdollisuuksien rajoissa. Yhtään Foucault-elämäkertaa ei ollut vielä ilmestynyt, hänen Collège de Francen luennoistaan oli julkaistu vain muutama katkelma. Yksittäinen suomennos *Tarkkailla ja rangaista* (1980) ei ollut synnyttänyt sanottavaa innostusta hänen tutkimiseensa. Ohjaajani Martin Kusch kuitenkin kirjoitti kirjaa, joka julkaistiin nimellä *Foucault's Strata and Fields* (1991) ja suomeksikin nimellä *Foucault'n kentät ja kerrostumat. Michel Foucault'n tieteen tutkimuksen lähtökohdat* (1993). Intensiivinen vuosi Foucault'n seurassa jätti jälkensä, vaikka olinkin sen päätteeksi siinä vakaassa uskossa, että Foucault menisi pian pois muodista. Ennustajanlahjoissani ei selvästikään ole kehumista.

Foucault-viittaukset Web of Science-tietokannassa 1996–2014.

Olisin tuskin suostunutkaan kirjoittamaan puheenvuoroa mistään muusta Foucault'n teoksesta. *Klinikka* on erikoistapaus. Ensiksikin se on hänen kirjoistaan vähiten

tunnettu. Se ei ilmestyessään juuri herättänyt kiinnostusta. Foucault löi läpi kansallisesti vasta seuraava teoksellaan *Les mots et les choses* (1966) ja kansainvälisesti 70-luvulla. *Klinikkaa* on myös tutkittu ja kommentoitu vähemmän kuin Foucault'n muita historiallisia tutkimuksia¹. Kenties ihan kaikkea ei vielä ole sanottu. Toiseksi sen aihe, somaattisen lääketieteeseen historia, tekee siitä minun kannaltani kiinnostavan. Olen erikoistunut lääketieteen ja terveyshistoriaan, ja voi olla, että varhaisella tuttavuudella *Klinikan* kanssa on asiassa osuutensa. Ainakin se osoitti aikoinaan, että lääketieteen historia voi olla muutakin kuin puuduttavaa innovaatioiden inventoimista ja aina yhtä kiistanalaista vaikutussuhteiden kartoittamista.

Neljännän vuoden opiskelijalle Foucault'n kanssa painiskeleminen oli rankkaa mutta kieltämättä opettavaista. *Klinikan synty*, kuten muutkin arkeologiset tekstit, muodostaa tiheän intertekstuaalisen verkoston, jossa ei muihin tutkijoihin tai esikuviin juuri suoraan viittailla. Verkostossa navigoimiseksi oli tutustuttava historialliseen epistemologiaan, ennen kaikkea Gaston Bachelardin tapaan painottaa tieteellisiä murroksia ja Georges Canguilhemin näkemykseen tieteellisistä käsitteistä ja niiden tutkimuksesta. Oli luettava annalisteja, ennen kaikkea mentaliteettien historiaa mutta myös esimerkiksi sarjojen historiaa. Kolmas aikansa aatteellinen juonne, jota ilman Foucault'n arkeologisia tavoitteita ja tyyliä olisi ollut vaikeampi ymmärtää, oli 60-luvun ranskalainen kirjallinen diskurssi. Foucault selvästi halusi linkittää oman työnsä siihen. Hän teki sen muun muassa kirjoittamalla kirjallisuusesseitä ja artikkeleita ja kirjan Raymond Rousselista sekä sisällyttämällä arkeologisiin teoksiinsa viittauksia erinäisiin hulluihin taiteilijoihin.² Maagisen formulon tai uskontunnustuksen tavoin toistuvat nimirimpsut (de Sade, Hölderlin, Nietzsche, van Gogh, Artaud) osoittavat, miten suuren eettisen ja poliittisen merkityksen hän tässä vaiheessa antoi ”transgressiiviselle” taiteelle.

Klinikan synty oli minulle tärkeä ja hyödyllinen teos myös siksi, että se sisältää luonnostelma-asteella monia sellaisia foucault'laisia teemoja, joita kehitellään myöhemmissä arkeologisissa ja myös genealogisissa tutkimuksissa. *Klinikan* lukeminen teki helpommaksi ymmärtää, mitä Foucault ajoi takaa – tiedon historiografian näkökulmasta – *Sanoissa ja asioissa* ja *Tiedon arkeologiassa* (1969). Ajatus positiivisen tiedon ehtojen tutkimuksesta diskursiivisten muodostelmien ja lausumien tutkimuksena orastaa *Klinikassa*: selittäähän Foucault, kuinka episteeminen murros kohdistuu ”yhtäläisesti objekteihin, jotka on tunnettava, ja ruudukkoon, joka tuo ne esiin, eristää ne ja leikkaa irti mahdollisen tiedon kannalta merkittävät elementit. Se kohdistuu positioon, jossa subjektin on oltava elementit havaitakseen, ja instrumentaaliseen välitykseen, jonka ansiosta se voi saada ne haltuunsa. Se kohdistuu rekisteröimis- ja muistamista-poihin, jotka subjektin pitää aktivoida, ja käsitteellistämismuotoihin, joita sen on harjoitettava ja jotka tekevät siitä oikeutetusti tietämyksen subjektin.” (163–164) *Tiedon arkeologia* on vaikuttava älyn ja lukeneisuuden

	KERTOMUS 1	KERTOMUS 2
Painopisteitä	yksilöllinen ruumis, ”potilastapaus”	populaatio
	Sairaus	terveys
	Sairaalinstituutio	toiminta instituutioiden ulkopuolella
	lääketieteellinen tieto	terveyshallinnon asiantuntijuus
	historiallinen murros	historiallinen jatkuvuus
Kritiikin kohde	lääkärin subjektivoiva katse	medikalisaatio
Juuret	kliinis-anatominen lääketiede	1700-luvun <i>medizinische Polizei</i>
Avainkäsite	'kliininen katse' (<i>le regard médical</i>)	somatokratia, biovalta, hallintamentaliteetti (<i>gouvernementalité</i>)
Lähteitä	Esim. <i>Naissance de la clinique</i> (1963); <i>Machines à guérir</i> (1979); <i>L'incorporation de l'hôpital</i> (1995)	Esim. <i>Naissance de la clinique</i> (1963); <i>The crisis of medicine</i> (2004); <i>Naissance de la biopolitique</i> (2004)

monumentti, mutta monoliittinen ja hiottu kuin muslimien musta kivi. *Klinikan synty* on toista maata, siinä on rosoja ja halkeamia, ja siis enemmän tarttumapintaa.

Lääketiede ja historia

Historioitsijoille Foucault ei ole koskaan ollut sellainen *household name* kuin yhteiskuntatieteilijöille. He ovat kuitenkin toisinaan kokoontuneet ottamaan hänestä mittaa³. Eräillä tutkimusalueilla – psykiatrien, rangaituslaitosten ja seksuaalisuuden historiassa – Foucault'n vaikutus on ollut kiistaton. Nämä tutkimusalueet ovat nousseet marginaalista paljolti hänen työnsä innoittamina. Somaattisen lääketieteen historiassa hänen työllään ei ole ollut samanlaista katalyytin asemaa.

Klinikan synty on ainoa Foucault'n kirjoista, joka keskittyy lääketieteen historiaan, mutta ei ainoa teksti, jossa lääketieteestä puhutaan. Lääketiede on eri muodoissa läsnä läpi koko Foucault'n tuotannon. Kuten Nikolas Rose on todennut, ”varhaisesta *Klinikan synnystä* myöhäiseen ja kesken jääneeseen *Seksuaalisuuden historiaan* Foucault oli kiinnostunut laajoja joukkoja koskevista tiedoista (esimerkiksi kansanterveydestä) ja yksittäisiä ruumiita koskevista käytännöistä (esimerkiksi diagnooseista) ja tutki näiden välisiä yhteyksiä⁴.

Näistä puolista muodostuu kahdenlaista kerrontatapaa, jotka eivät varsinaisesti kilpaile keskenään. Ensimmäisessä kertomuksessa korostuvat yksilön ruumis, sairaus, sairaala tiedon tuottamisen paikkana ja 'paranuskoneena', lääkärin yksilöllistävä katse ja lääketieteellinen tieto sanan suppeammassa merkityksessä. Toisessa painottuvat populaatio pikemminkin kuin yksilö, terveys pikemminkin kuin sairaus, instituutioiden ulkopuolinen asiantuntijatieto ja -valta pikemminkin kuin lääketieteellinen tieto sanan rajatessa, teknisessä merkityksessä. Yhtäällä kritiikin kärki kohdistuu yksilön tekemiseen tiedon kohteeksi, toisaalla taas medikalisaatiokehitykseen. Molemmat kertomukset alkavat 1700-luvulta: ensimmäisessä nousee esiin murros, toisessa jatkuvuus. Yhdessä ne alleviivaavat niin epäjatkuvuuksien kuin jatkuvuuksien suhteellisuutta.

Kun lääketieteen historioitsijat ovat keskustelleet *Klinikan synnystä*, he ovat useimmiten päätyneet kiinaamaan siitä, voiko 1700–1800-lukujen vaihteen Pariisiin tapahtumia kutsua aidoksi historialliseksi murrokseksi. Aiheen käsittely menee helposti hedelmättömäksi jankkaamiseksi. Tämä johtuu ensinnäkin esimerkkien ja vastaesimerkkien luonteesta. Kun Foucault liittyy jonkin piirteen, sanotaan vaikka auskultaation, 1800-luvun alussa esiin murtuneeseen uuteen lääketieteeseen, aina löytyy kriitikko, joka löytää lääkärin, joka on auskultoinut jo 1700-luvun puolivälissä. Jos Foucault'lla olisi ollut tapana vastata näihin kritiikkeihin, hän olisi puolestaan voinut sanoa, että menetelmä ehkä tunnettiin, mutta sen merkitys lääketieteellisen tiedon tuottamiselle oli radikaalisti toinen kuin viisikymmentä vuotta myöhemmin. On vaikea nähdä, miten kumpikaan saisi toisen vakuuttuneeksi.

Osa kritiikistä taas on mennyt ohi maalin. Foucault'n *Klinikka* on sekä ajallisesti että maantieteellisesti varsin tiukasti rajattu tutkimus. Hän ei kuitenkaan juuri vaihdu muistuttelemaan lukijaa siitä, että puheena on vain Ranska, tai oikeastaan Pariisi, kenties siksi, että tämä oli hänen vuoden 1963 implisiittiselle lukijalleen – toiselle pariisilaisen eliittikoulun kasvatille – muutenkin selvää. Kun Foucault'n lukijakunta myöhemmin laajeni maailmanlaajuiseksi, hänen tekstinsä irrotettiin ajallisista ja paikallisista kehyksistään ja sitä alettiin kritisoida siitä, että se mitä hän sanoo, pätee kenties Ranskassa, mutta vain siellä. Kolmanneksi kysymys murroksesta tai vallankumouksesta on jo alun perin tuomittu jäämään vaille lopullista vastausta niin kauan kuin aidon tieteellisen murroksen kriteereistä ei vallitse minkäänlaista yksimielisyyttä.

Itse katson 1700–1800-lukujen vaihteen tapahtumien hyvinkin ansaitsevan murroksen nimen. Kliinistä havainnointia, kliinistä opetusta, ruumiinavauksia, patologista anatomiaa ja kliinisen ja patologisen datan korreloimista oli harjoitettu ajoittain ja paikoittain aikaisemmin, mutta ne saivat vallankumouksen jälkeisen Pariisin suurissa opetussairaaloissa aivan uudet mittasuhteet ja uuden, paradigmaattisen aseman⁵. Tätä näkemystä voi tukea sekä esittä-

mällä lukuja että tarkastelemalla tiedon tuottamisen konkreettista prosessia. Kliinis-anatomisen lääketieteen nousu paradigmaattiseen asemaan edellytti erittäin suuria potilasmääriä ja mahdollisuutta välittömään tai nopeaan ruumiinavaukseen. Pariisi oli ensimmäinen ja pitkään ainoa paikka, jossa ruumiinavaukset tehtiin samoille potilaille, joita kliiniset havainnot koskivat ja jossa havainnot ja ruumiinavaukset saattoi tehdä yksi ja sama lääkäri. Yleensä kliinikon ja patologin roolit oli erotettu.

Arkeologisen pelin sääntöihin kvantitatiivinen evidenssin käyttö ei kuitenkaan olisi sopinut. Foucault luotti pikemminkin yksittäisten esimerkkien voimaan, niiden herättämään vierauden ja käsittämättömyyden tunteeseen. Hänen tavaramerkikseen muodostui tutkimustensa avaaminen raflaavalla esimerkillä, vastakainasettelulla, jonka tehtävä oli hätkähdyttää lukija huomaamaan ajattelussamme tapahtunut perustavanlaatuinen murros, joka sai aiemmat rationaalisuuden muodot näyttämään pikemminkin irrationaalisuuden muodoilta.

Miten lukea *Klinikkaa*

Kuten useimpien klassikoiden, *Kliinikan synnyn* asema klassikkona perustuu vähemmän sen antamiin vastauksiin ja enemmän sen esittämiin kiinnostaviin, hämentäviin, hännäviin ja ärsyttäviin kysymyksiin⁶. Ja monien klassikoiden tapaan se on paradoksaalisesti erityisen tiiviissä sidoksissa omaan kirjoitusajakaansa ja -paikkaansa, tässä tapauksessa 60-luvun Pariisin heitteisiin intellektuaaliseen ilmapiiriin. Jo tästäkin syystä *Klinikkaa* kannattaa lukea hitaasti ja hyvässä seurassa – keskustellen siitä muiden lukijoiden, läsnä olevien tai kirjallisten, kanssa.

Maksaako se vaivan? Omasta, vahvasti tieteenhistoriallisesta näkökulmastani *Klinikka* tekee poikkeuksellisen vakuuttavasti, tai ainakin poikkeuksellisen suggestiivisesti, kaksi asiaa. Se näyttää, miten erottamattomasti havaitseminen, käsitteellistäminen, tila ja valta kietoutuivat toisiinsa tieteen historiassa. Ja se osoittaa, että on ollut myös radikaalisti toisenlaisia järkiperaisyyksiä, toisenlaisia tapoja havaita ja jäsentää havaintoja.

Viitteet

- 1 Esim. *Cambridge Companion to Foucault* -teoksessa (2006) *Kliinikan* syntyyn viitataan vähiten hänen teoksistaan.
- 2 Foucault'n kirjallisuusharrastus oli kiihkeimmillään juuri *Kliinikan* kirjoittamisen ja julkaisemisen aikoihin. Moni kirjallisuusseistä (niitä koottiin sittemmin teokseen *Language, Counter-Memory, Practice*, 1977) on tältä ajalta, ja *Raymond Roussel* ilmestyi samana vuonna kuin *Klinikka*. *Klinikassa* kirjallisiin heeroiksi viitataan vain hillitysti muutamalla sivulla (225, 227–28).
- 3 Goldsteinin toimittama *Foucault and the Writing of History* (1994) perustuu 1991 Chicagossa pidettyyn konferenssiin, Jonesin ja Porterin toimitteeseen *Reassessing Foucault* (1994) taustalla on niin ikään konferenssi. Tuorein uudelleenarviointi on antologia *Une histoire au présent* (2013).
- 4 Rose 1994, 48.
- 5 Samansuuntaista näkemystä edustaa Wilson 2007, 34.
- 6 Ks. klassikon mainiosta luonnehtimuksesta Rahikainen 2013, jossa aiheena ranskalainen historioitsija Philippe Ariès (1914–1984).

Kirjallisuus

- Cambridge Companion to Foucault* (2005). Toim. Gary Gutting. Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- Foucault and the Writing of History*. Toim. Jan Goldstein. Blackwell, Oxford 1994.
- Foucault, Michel, *Raymond Roussel*. Gallimard, Paris 1963.
- Foucault, Michel, *Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines*. Gallimard, Paris 1966.
- Foucault, Michel, *L'archéologie du savoir*. Gallimard, Paris 1969.
- Foucault, Michel, *Language, Counter-Memory, Practice. Selected Essays and Interviews*. Toim. Donald F. Bouchard. Engl. Donald F. Bouchard & Simon Sherry. Cornell University Press, Ithaca 1977.
- Foucault, Michel ym., *Les machines à guérir. Aux origines de l'hôpital moderne*. Margada, Bruxelles 1979.
- Foucault, Michel, *L'incorporation de l'hôpital dans la technologie moderne*. Teoksessa Michel Foucault, *Dits et Ecrits III*. Gallimard, Paris 1995.
- Foucault, Michel, *The Crisis of Medicine or the Crisis of Antimedecine? (1974)* *Foucault Studies*. Vol. 1, 2004, 5–19.
- Foucault, Michel, *Naissance de la biopolitique. Cours au Collège de France (1978–1979)*. Gallimard & Seuil, Paris 2004.
- Foucault, Michel, *Kliinikan synty* (Naissance de la clinique. Une archéologie du regard

médical, 1963). Suom. Simo Määttä. niin & näin, Tampere 2013.

Une histoire au présent. Les historiens et Michel Foucault. Toim. Damien Boquet, Blaise Dufal & Pauline Labey. CNRS, Paris 2013.

Kusch, Martin, *Foucault's Strata and Fields. An Investigation into Archaeological and Genealogical Science Studies*. Synthese Library 218. Kluwer, Dordrecht 1991. Rahikainen, Marjatta, Ariès lapsen ja perhe-elämän historiasta. Teoksessa *Ariès ja historian salaisuus*. Toim. Matti Peltonen. Turun historiallinen yhdistys, Turku 2013, 44–113.

Reassessing Foucault. Power, Medicine and the Body. Toim. Colin Jones & Roy Porter. Routledge, London 1994.

Rose, Nikolas, *Medicine, History and the Present*. Teoksessa *Reassessing Foucault*, 48–72.

Wilson, Adrian, *Porter versus Foucault on the 'Birth of the Clinic'*. Teoksessa *Medicine, Madness and Social History. Essays in Honour of Roy Porter*. Toim. Robert Bivins & John V. Pickstone. Palgrave, Basingstoke 2007, 25–35.